

Jyrki Männistö

Jatko-opetuksen juurruttaminen – puolen vuosisadan intressikiista

Kansakoulun perustamisen yhteydessä 1860-luvulla pidettiin luonnollisena, että ”koulu herättäisi oppilaisiaan syvenevän opinhalun” ja ”ahdottiin valmistaa opinhaluisille tilaisuus jatkuvaan opiskeluun (jatko-opintoihin) velvoittamalla opettajat heitä opinnoissaan opastamaan”¹. Viralliset ohjeet kansakoulun jatko-opetuksen toimeenpanosta saatiin kuitenkin vasta vuonna 1893, kun senaatti määräsi annettavaksi ”kristinuskon, äidinkielen, isänmaan historian, lasku- ja mittausopin, luonnontiedon, terveysopin, linjapiirustuksen, käsitöiden ja laulun opetusta vähintään 150 tuntia lukuvuoden kuluessa”. Opettajaksi kelpasi kansakoulunopettajan lisäksi myös jokin muu asiansa osaava, jolle maksettaisiin 250 markkaa kyseisen kurssin pidosta.² Tästä ajankohdasta voidaan katsoa jatko-opetuksen todellisen juurruttamisen alkaneen.

Ohjeiden taustalla oli 1890-luvun taitteessa käyty jatko-opetuskeskustelu. Suomessa nousi tällöin voimakas ”kansanvalistusaalto”, joka huolestui myös kansakoulun päättäneiden tietojen ja taitojen tasosta sekä jatkokurssien järjestämisen vähäisyydestä³. Jatkokurssien vähäisyyden syyksi mainitaan, että varsinaisen kansakoulunkin oppimääriä pidettiin tuolloin jo riittävinä. Silti innokkaimmat kansakoulunopettajat pitivät lauantai- ja sunnuntai-iltapäivisin luentoja aikuisille. Ensimmäisenä järjestelmällisenä jatko-opetuksen yrityksenä pidetään Helsingin kansakoulujen naisopettajien vuonna 1882 alulle panemaa toimintaa.⁴

Valtionapu ja valinnaisuus vauhdittajina

Vuoden 1893 ohjesääntö ja valtionapu lisäsivät jatko-opetuskurssien määrää vielä niukasti, sillä seuraavana lukuvuonna niitä järjestettiin 31 ja lukuvuonna 1898–1899 vain 43.⁵ Sen sijaan Tampereella jatko-opetuskeskustelu johti varsin aktiiviseen koulunkäyntihalukkuuteen, sillä lukuvuoden 1894–1895 kursille ilmoittauti 152 oppilasta. Tästä innokkuudesta kertoo myös se, että vain Tampereella jatko-opetusta annettiin yhtäjaksoisesti koko jatkokoulun toiminnan ajan.⁶ Vasta syksyllä 1899 jatko-opetuksen harrastus voimistui ympäri Suomea ja lukuvuonna 1899–1900 järjestettiinkin peräti 256 kurssia. Tämän jatko-opetusinnostuksen syinä olivat helmikuun manifesti vuonna 1899 ja sitä seuranneet venäläistämistoimet.⁷

Koska jatko-opetuksessa oli kerrattu kansakoulukursseja ja koska venäläistämistoimet helpottuivat, niin lukuvuoden 1905–1906 jatkokurssien määrä putosi 168:aan.⁸ Kurssien voimakasta vähenemistä kuvaa vielä se, että kansakoulut ja oppilasmäärät olivat lisääntyneet vuoden 1898 piirijakoasetuksen vuoksi 1900-luvun viiden ensimmäisen vuoden aikana noin neljänneksellä⁹.

Mantereen mukaan kurssien vähäisyyden syinä olivat opettajille maksetut liian pienet kurssipalkkiot ja kurssiaineiden niukka valintamahdollisuus.¹⁰ Tosin jo vuonna 1900 piti suorittaa pakollisena vain uskonto, äidinkieli ja laskento sekä laajimmalla kurssilla lisäksi viisi vapaata ainetta. Tämän Heinolan seminaarin johtajan Mikael Johnssonin (vuodesta 1906 Soininen) ja kansakouluntarkastajien ajaman ehdotuksen vaikutukset eivät siis näytä innostaneen ainakaan pienipalkkaisia kansakoulunopettajia kurssien pitämiseen. Keskieurooppalainen pedagogiikka oppilaiden motivoimiseksi ja eettisten arvojen juurruttamiseksi sekä käytännöllis-ammattillisten että elinkeinoelämän näkökohtien huomioimiseksi vaati myös jatko-opetusuudistusta¹¹. Lisäksi noin 90 prosenttia kansakoulun päättäneiden ikäluokasta jäi 1900-luvun alussa vaille jatko-

opetusta, koska he eivät voineet käydä ammatti- tai oppikouluu.¹²

Vuonna 1906 toteutettiin tarkastaja A. J. Tarjanteen ehdotus jatko-opetusaineiden vapaasta valinnasta ja kurssipalkkioiden lisäämisestä. Kouluhallituksen esityksestä kurssit pyrittiin suuntaamaan koko lukuvuodeksi pätevien opettajien johdolla kohti käytännönläheisyyttä ja pois kansakouluoppimäärän kertaamisesta.¹³ Heti seuraavana vuonna 1907 kurseja pidettiin 392 koululla ja niihin osallistui 7 646 oppilasta.¹⁴

Mikael Soininen sai jo aiemmin ajamaansa herbart-zilleriläiseen pedagogiikkaan vahvistusta tutustumalla Saksassa käytännöllis-ammattillisen jatko-opetuksen luojaan Georg Kerschesteinerin ajatuksiin. Hän esitti vuonna 1911 kirjassaan 'Kansakoulun jatko-opetuksen uudistus' oppilaiden pääaineiksi ammatti- ja yhteiskuntaoppia sekä elinkeinoelämän kotiseutuoppia. Soininen uskoi "ahkeruuden, työn, tarmon ja älyn" kehityksen auttavan oppilaiden suhtautumista ammatiaan ja yritteliäisyyttä kohtaan.¹⁵ Näyttää siltä, että Soininen painotti kannanotoillaan myös eduskunnan edellisenä vuonna hyväksymää oppivelvollisuuslakia, jossa myös kaupunkien jatko-opetusta kaavailtiin pakolliseksi.¹⁶ Suurissa kaupungeissa mm. Helsingissä ja Tampereella kehitettiin myös omatoimisesti jatko-opetusta. Esimerkiksi tamperelainen opettaja Eeli Heikkinen teki myös opintomatkan Kerschesteinerin käytännöllispainotteisiin kouluihin.¹⁷

Venäläisten uudet sortotoimet estivät kuitenkin sekä oppivelvollisuuden että jatko-opetusuudistusten toteuttamisen autonomian ajan loppuvuosina. Samoin venäläinen virkavalta poisti eduskunnan myöntämän jatkokurssien valtionavun vuosina 1914–1916 maailmansodan vuoksi. Tämän seurauksena jatkokurssien määrä romahti, mutta nousi välittömästi lukuvuonna 1917–1918 jo 377 kurssiin ja lähes 10 000 oppilaseen, kun Venäjän ote Suomesta alkoi kirvota.¹⁸ Tampereellakin jatkokoulun oppilasmäärä laski lukuvuonna 1913–1914 vain 175:een, mutta nousi heti seuraavana vuonna 206:een,

kun poikien käsityöosasto saatiin käyntiin. Tampereen kaupunki ei lopettanut jatkokoulun toimintaa, vaikka valtionapu loppui kokonaan jo vuonna 1915.¹⁹

Vuoden 1918 sota ja sitä seuranneet tapahtumat lisäsivät mielenkiintoa jatko-opetusta kohtaan. Jatko-opetusta perusteltiin nyt paljon yleisellä kansalaiskelpoisuudella, jonka puuttumisen sanottiin johtaneen vuoden 1918 sotaan.²⁰ Entisen koulumyönteisyyden henki ja ehkä myös punaisten keskeinen toiminta vuonna 1918 saivat Tampereenkin edelleen uudistamaan jatko-opetustaan. Perustettiin yleiset päiväosastot, joissa opetettiin jopa ruotsin kieltä, vakinaistettiin jatkokoulu sekä perustettiin koululle oma kirjasto, jota oppilaat itse hoitivat²¹. Seuraavana lukuvuonna järjestettiin koko maassa jopa 521 vapaaehtoista jatko-opetuskurssia oppivelvollisuuskouluun valmistauduttaessa.

Autonomian aikana jatko-opetus ei käynnistynyt vielä kunnolla, koska se oli vapaaehtoista sekä kunnille että oppilaille. Mantere korosti jo vuonna 1916 myös asian taloudellista puolta: vasta riittävä valtionapu kunnille sekä kuntien opettajille maksama riittävä palkka takaisivat jatko-opetuksen laajenemisen. "On itsestään selvää, etteivät opettajat rupea toimeenpanemaan jatkokursseja elleivät he saa työstään kohtuullista korvausta."²²

Oppivelvollisuuden osana

Jatko-opetus nähtiin niin tärkeänä, että se kytkettiin yleiseen oppivelvollisuuteen. Kansakoulun päättäneitä 13-vuotiasta nuorta pidettiin vielä liian heiveröisenä siirtymään työelämään. Jatkokoulu tekisi nuorista kelpo ihmisiä ja kansalaisia, jotka olisivat selvoilla yhteiskunnallisesta toiminnasta ja jotka tuntisivat vastuunsa. Jatko-opetus oli aloitettu naapurimaassa Ruotsissa ja täällä kotimaassa suunniteltiin annettavaksi opetusta vain muutama tunti viikossa 16 ikävuoteen saakka, mikä ei estäisi kouluhalukkaiden työntekoa.²³

Ingmanin hallitus antoi keväällä 1919 esityksensä oppivelvollisuuslaiksi, joka sisälsi myös kaksivuotisen pakollisen jatko-opetuksen järjestämisen. Jatko-opetusta käytäisiin pääsääntöisesti sata tuntia lukuvuodessa 25 viikon aikana. Maaseudulla jatko-opetusta tarjottaisiin iltaisin ja kaupungeissa päivisin.²⁴ Esityksen oli laatinut edistyspuoluelainen opetusministeri Mikael Soininen. Vasemmisto esitti myös sellaisia "puoluepyyteistä vapaita" jatkokursseja, joihin aikuisetkin olisivat voineet ottaa osaa ja joissa olisi voitu opiskella yhteiskunta- ja taloustietoa, historiaa, luonnonhistoriaa jne.²⁵ Näitä "työväenopistoaineita" ei vielä silloin opetettu maalaiskuntien aikuisväestölle. Maalaisliitto kannatti supistettua kansakoulua. Tässä mallissa yksi opettaja vuorottelisi eri koulu- ja talousten opettamisessa siten, että alakansakoulu toimisi touko- ja kesäkuun sekä elo- ja syyskuun, yläkansakoulu lokakuusta joulukuuhun sekä tammikuusta huhtikuuhun ja jatko-opetusta olisi maanantaisin.²⁶

Eduskunnan säätämää hallituksen esityksen mukaista jatko-opetusta alettiin siis toteuttaa oppivelvollisuuden yhteydessä 1. elokuuta 1921 alkaen. Kaupungeissa, kauppaloissa ja taajaväkisissä yhdyskunnissa tuli olla riittävä määrä päiväkoulumaisia jatkoloukkia ja maalaiskunnissa kunkin koulun johtokunta sai määrätä 25-viikkoisen jatko-opetuksen ajankohdan lokakuun ja huhtikuun välille.²⁷

Jatko-opetuksen oppiaineita ei kuitenkaan määrätty. Mutta kouluhallituksen ylijohantajaksi edennyt Mikael Soininen sai perustetuksi opetussuunnitelmaa valmistelevan komitean syksyllä 1921. Hänhän oli hahmotellut asiaa jo kirjassaan vuonna 1911.

Ruotsinkieliset kannattivat komitean asettamista, koska jatko-opetuksen säännöstö oli varsin niukka ja järjestely epävarmaa. Esimerkiksi kaupunkien ja kauppaloitten lapsille oli vaikea löytää oppilaille "käytäntöön sovellettavia tunteja". Jatko-opetus tulisi saada samanlaiseksi koko maassa.²⁸

Komitean työ valmistui toukokuussa 1922. Kaupungit, kauppalat ja taajaväkiset yhdyskunnat saivat sen mukaan järjestää jatko-opetuksensa melko vapaasti, kun taas maalaiskuntien jatko-opetus rajattiin selvemmin. Soinisen periaatteet uskonnollisesta ja siveellisestä kasvatuksesta, kansalaiskasvatuksesta, ruumiinkasvatuksesta ja ammattiin valmistamisesta olivat nyt myös opetusohjelmassa ensi sijalla. Ensimmäisenä vuonna opiskeltaisiin lähinnä yleissivistäviä aineita kuten uskontoa, siveysoppia, kansalaistietoa, terveysoppia, laskentaa, äidinkieltä, piirustusta ja voimistelua sekä saataisiin ammatinvalinnanohjausta, tietopuolista ja käytännöllistä työnopastusta. Toisena vuonna jatkokoululainen voisi valita yleis-, maatalous-, kauppa- tai teollisuuslinjan kesken. Tarkoitus oli lähentää opetusta elävään elämään, mutta ei tehdä siitä vielä ammattiopetusta.²⁹

Kansakoulun järjestysmuotolaki määräsi lopulta vuonna 1923 maalaiskansakoulun jatko-opetuksen oppiaineiksi kirjallisuuden, yhteiskuntaopin, maa- ja kotitalouden tai käsityön, joiden yhteydessä harjoiteltiin kirjoittamista ja laskemista.³⁰ Maalaiskansakoulun opetussuunnitelmakomitea halusi vielä ryhmitellä oppiaineet vuonna 1925 siten, että ensimmäisenä vuonna luettaisiin yhteiskuntaoppia ja kirjallisuutta sekä laskettaisiin ja kirjoitettaisiin. Vasta toisena vuonna keskityttäisiin maa- ja kotitalouden tai käsitöiden ja kotitalouden opiskeluun unohtamatta nytkään laskentaa ja kirjoitusta.³¹ Näillä eväillä alkoi jatko-opetuksen sisäänajovaihe ja samalla tavalla jatkettiin Kailanpään mukaan maalaiskouluissa aina 1950-luvulle saakka.³²

Kaupungeissa vasemmisto ehdotti jopa jatko-opetusta siirrettäväksi työväenopistoihin, koska se olisi ollut yhteiskunnalle halvin ratkaisu ja koska näissä opistoissa toimi jo ennestään päteviä opettajia.³³ Myös Tannerin hallituksen (1926–1927) opetusministeri Julius Ailio toivoi jatko-opetusta kehitettäväksi siten, ettei kansakoulu- ja oppikoulusivistyksen

*välillä olisi olennaisia eroja. Tällaisiin uudistuksiin SDP:n vähemmistöhallitus ei kuitenkaan olisi kyennyt, joten Ailion puhe on tulkittava pikemminkin puolueen tavoitteiden ilmaisuksi ja propagandaksi. Samoin on ymmärrettävissä myöhemmät puoluetovereiden valtiopäiväaloitteet jatko-opetuksen ammatillisesta laajentamisesta ja opettajien erikoiskouluttamisesta.*³⁴

*Ruotsinkieliset olivat tyytymättömiä jatko-opetusjärjestelyihin kahdesta syystä. Ensinnäkin he kummastelivat, että kouluhallitus ei hyväksynyt ammattikoulua jatko-opetuksen korvikkeeksi. He vaativat asian korjaamiseksi siirtämään ammattikouluasiat (kauppa- ja teollisuusministeriöltä) kouluhallitukseen Ruotsin mallin mukaan. Toiseksi he valittivat jatko-opetuksesta puuttuvan käytännön oppiaineita.*³⁵

*Yleiseksi käytännöksi tuli maaseudun jatko-opetuksen järjestäminen kahtena iltana viikossa vuoden pimeimpänä aikana. Mutta Soinisen suunnittelema jatko-opetus koettiin liian vieraaksi maaseudulla asuvien ihanteille. Niinpä syksyisin jatkokoululaisia ilmaantui runsaasti oppia saamaan, mutta vähitellen vuoden mittaan monet heistä jäivät pois. Syyttä koulusta poisjääneet voitiin tuomita jopa sakkoihin, jotka usein herättivät vain hilpeyttä.*³⁶ *Jatko-opetuksen arvostusta uskottiin lisättävän, jos julkisiin töihin ja muihin kouluihin vaadittaisiin jatkoluokkien todistus yläkansakoulun todistuksen asemasta ja jos vaikka kirjanpito saataisiin yhteiskuntaopin ohella oppiaineeksi.*³⁷

Kaupunkilaisetkaan eivät osanneet tai halunneet käyttää jatko-opetusta hyväkseen. Ongelmana oli myös se, että tämänikäiset kaupunkilaisnuoretkin kävivät jo töissä eivätkä enää mielellään opiskelleet jatkoluokilla. Niinpä työnantajien toivottiin lyhentävän näiden nuorten iltapäivätyöaika, jotta nuoret ehtisivät kouluunsa iltajatkooille. Toiseksi vaihtoehdoksi esitettiin, että nuoret saisivat töistään aamupäivän vapaaksi päiväjatko-opetusta varten. Näin opiskelu onnistuisi parhai-

ten. Sitä paitsi Ruotsissa oli jo kokeiltu 8. luokan opetusta sangen menestyksekkäästi.³⁸

Sosiaalidemokraatit esittivät myös jatko-opetuksen kurssi-vaatimusten lieventämistä, "kirjanoppineisuuden" vähentämistä ja kerhotoiminnan lisäämistä.³⁹ Viimeksi mainittu oli niin hyvin onnistunut Tampereella, että oppilaat olivat vielä varsinaisen oppivelvollisuusajan jälkeenkin useita vuosia mukana toimittamassa lehtiä, tekemässä retkiä jne. Koulun retkeilykerho kävi kaukomatkoillaan jopa Petsamossa ja Viipurissa saakka. Monet matkoista olivat junakotimatkoja, joiden aikana junassa yövyttiin ja ruokailtiin. Tampereen jatko-opetusta pidettiinkin maamme parhaimpana.⁴⁰

Edistyspuolue asettui oppivelvollisuuden säätämisen yhteydessä kaikkein voimakkaimmin pakollisen jatko-opetuksen taakse. Tämä olikin ymmärrettävää, koska oman puolueen opetusministeri Mikael Soininen oli käytännöllisesti katsoen laatinut mainitun lain. Myös sosiaalidemokraatit vaativat kaksivuotisen jatko-opetuksen pikaista toteuttamista työväestön koulutuksen lisäämiseksi. Ruotsinkielisten kuningasajatus oli ammatti- ja jatkokoulun yhdistäminen, jotta koulunkäynnin ja työelämän rationaalisuus voitaisi. Tästä linjanvedosta on nähtävissä kaupunkien ja maaseudun ruotsinkielisten ammatikoulutustarpeet. Koulun piti palvella pikemminkin työntajien rekrytointitarpeita kuin oppilaiden omia sivistystarpeita. Maalaisliitto oli mahdollisimman suppean koulun kannalla. Se halusi maaseudun asukkaille vain perussivistyksen, mutta vaati samalla koululta mukautuvuutta työelämän rytmiiin. Lisäksi maalaisliittolaiset toivoivat selviävänsä koulutoimesta mahdollisimman pienin menoin. Tässä mielessä monen maalaisliittolaisen toive toteutui pula-aikana.

Keskeytyksellä pula-aikana

Pula-aika murskasi kaikki hyvätkin suunnitelmat jatko-opetuksen kehittämiseksi. Sunilan maalaisliittolaisvoittoinen

hallitus esitti kansakoulumenojen supistamiseksi jatko-opetuksen keskeytystä maaseudulla kahdeksi vuodeksi ja kielsi valtionavut vapaaehtoisilta kursseilta.⁴¹ Tästä eivät oppivelvollisuuden kannattajat edistyspuolue ja SDP pitäneet, koska ne pelkäsivät sen johtavan jatko-opetuksen lopulliseen alasajoon.⁴² Sen sijaan maaseudulla oltiin täysin toista mieltä. Maalaisliittolainen Ilkka-lehti piti kyseistä ehdotusta koulunkin kannalta hyväksyttävänä, sillä nyt voitaisiin heikosti onnistumatta jatko-opetusta rauhassa kehittää tosioloja vastaavaksi. Myös maalaisliiton Viljami Kalliokoski teki aloitteen, että jatko-opetus olisi tehtävä vapaaehtoiseksi ja että sitä olisi annettava vain siellä, missä kohtuullinen määrä kiinnostuneita ilmaantuisi. Ehdotusta ei kuitenkaan hyväksytty.⁴³

Kaupungeissa jatko-opetuksen siirtäminen suppeiksi iltajatkoina oli tuonut merkittäviä säästöjä, mutta samalla se oli kaventanut oppilaiden koulutusmahdollisuuksia. Laki maalaiskuntien jatko-opetuksen keskeyttämisestä vuosiksi 1932–1933 hyväksyttiin eduskunnassa 4. joulukuuta 1931.⁴⁴ Tämän seurauksena noin 40 000 nuorta jäi ilman jatko-opetusta. Myös tarkastajat olivat pohtineet kokouksessaan jatko-opetuksen keskeytystä. He olivat todenneet keskeytyksen vaikeuttaneen opetusta, vaikka opetus olisi ollut tarpeellista nimenomaan "vaarallisessa murrosiässä". Jatko-opetuksen luonteesta he eivät kuitenkaan päässeet yhteisymmärrykseen, sillä toiset kannattivat ammattiopetuksen lisäämistä ja toiset korostivat siveellistä kasvatusta.⁴⁵

Kun maalaiskuntien jatko-opetuksen keskeytys alkoi lähestyä loppuaan, niin mielenkiinto koulutuksen uudelleenjärjestämiseksi kasvoi. Jo talvella 1934 edistyspuolueen kansanedustaja Kyllikki Pohjola teki aloitteen kuntien jatko-opetusmuodoista. Hän esitti, että kunnat voisivat valita kansakoulun jatko-opetuksen ja ammattikoulun välillä tai ottaa ne molemmat koulutoimeensa.⁴⁶

Porvarilehdistön mielestä jatko-opetukseen käytännön elämää varten suunnitellut kurssit eivät olleet vastanneet en-

nakkotoiveita. Maalaiskuntien iltaopetus oli ollut myös tehotonta, minkä vuoksi se pitäisi saada vapaaehtoiseksi. Kaupunkien ja kauppaloiden jatko-opetusta ehdotettiin vaihdettavaksi ammattiopetuskursseiksi. Tästä innostui ennen muuta Suomen Puunjalostusteollisuusliitto. Se jätti kauppa- ja teollisuusministeriölle kirjelmän ammattikoulun, kansakoulun ja tämän jatko-opetuksen koordinoimisesta.⁴⁷

Modernisointipyrkimykset

Jatko-opetus pääsi uudelleen alkamaan lukuvuoden 1934-1935 alusta vanhan systeemin mukaan, joka oli osoittautunut vielä keskeneräiseksi. Uudistusehdotuksia ja parannuksia tuli sekä viranomaisilta että erilaisilta yhteiskunnallisilta ja poliittisilta toimijoilta. Varsinkin johtavat puoluelehdet ottivat mielellään kantaa tämän keskeisen koulumuodon kehittämiseen.⁴⁸ Esimerkiksi Maalaiskuntien Liitto esitteli lehtien palstoilla oman komiteansa työn tuloksena, että "isännän- ja veljenmieltä oli kasvatettava lähinnä maa- ja kotitalouden sekä jatko-opetusta varten koulutettujen opettajien avulla useamman piirin keskusjatkokoulussa".⁴⁹ Maalaisliittolainen Ilkan mielestä jatko-opetus ei vastannut tarkoitustaan. Se oli ollut lähinnä vanhan kertausta, minkä vuoksi oppilaat olivat mieluummin menneet töihin kuin kouluun. Jatko-opetuksen piti siksi olla vapaaehtoista eikä kouluun saanut suunnitella mitään lisäluokkia jo varojen niukkuudenkaan vuoksi.⁵⁰

Toisaalta Helsingissä oli myös kiinnostuttu kaupunkien jatko-opetuksen järjestämisestä edelleen iltajatkona, koska näin oli toimittu poikkeuksellisesti ja hyvin tuloksin jo pulaaikana ja koska päiväjatkokoulu ei innostanut oppilaita. Näiden seikkojen vuoksi Helsingin ruotsinkielisten kansakoulujen johtokunta oli anonut kouluhallitukselta iltajattojen säilyttämistä. Lisäksi toivottiin myös alle 14-vuotiaille helpotuksia päiväjatkoihin ja jopa aamujatkoja, minkä jälkeen vasta oppilaat voisivat mennä töihin.⁵¹ Eduskunta hylkäsi edustaja

Pohjolan kyseisen lakialoitteen, mutta liitti päätökseensä sivistysvaliokunnan ponnien (äänin 95 puolesta 68 vastaan) eli kehotti hallitusta tutkimaan asian. Jatko- ja ammattikouluasia oli jäänyt pelkästään kouluhallituksen ja opetusministeriön valmisteltavaksi, mikä ei tyydyttänyt kauppa- ja teollisuusministeriön valvonnassa toimivaa ammattikouluväkeä eikä teollisuus- ja käsityöpiirejä.⁵²

Vuonna 1936 jatko-opetuskeskustelu kiihtyi ainakin neljästä syystä:

- 1) Maalaiskuntien Liiton komiteamietintö puhutti edelleen,*
- 2) Suomen jatko-opintoyhdistys järjesti kansakoulunopettajille vapaaehtoiset kesäkurssit,*
- 3) eduskunnan sihteeri E. H. I. Tammion komitea alkoi pohdita kyseistä ongelmaa ja 4) työtä jatkamaan asetettiin kouluneuvos Alfred Salmelan komitea.*

Varsinkin jatko- ja ammattikoulujen suhde alkoi kaivertaa yhä syvemmältä, koska taloudellinen nousu vaati lisää koulutettua työvoimaa.

Kiistassa ammatillisen ja yleissivistävän jatko-opetuksen välillä edistyspuoluelainen Helsingin Sanomat asettui jälkimmäisen kannalle siitä syystä, että se katsoi jatko-opetuksen olevan nuorison tarvitsemaa kasvatusta ja yleissivistystä. Ammattikoulutusta oli kylläkin kehitettävä erikseen.⁵³ Kokoomuslainen Uusi Suomi puolestaan asettui tukemaan vahvaa ammattikasvatusta. Tämä käy selville kansakouluntarkastaja J. Laurilan Uuteen Suomeen 5. elokuuta 1936 kirjoittamasta artikkelista ja pari päivää tämän jälkeen julkaistusta pääkirjoituksesta. J. Laurila korosti jatko-opetuksen kasvattavan tulevia kansalaisia, minkä vuoksi yhteiskuntaopin opetus oli tämän koulumuodon eräs pääaine. Hän ei uskonut suunnitellun seitsemännen kouluvuoden korvaavan jatko-opetusta, koska tämän tarkoitus oli totuttaa koululaisia saksalaisen kerschens-teinerilaisen suunnan mukaan opiskelemaan työn ohessa ja työn lomassa. Pääkirjoituksessaan Uusi Suomi tivasi puolestaan jatko-opetukseen "enemmän ammattikasvatusta, jolloin

sekä oppilaille että heidän vanhemmilleen heräisi myötätunto ja harrastus". Lehti kiinnitti myös vakavaa huomiota Maalaiskuntien Liiton komiteanmietintöön, koska "tämä järjesti jatko-opetuksen ammatillis-yhteiskunnallisen luontoiseksi".⁵⁴

Hufvudstadsbladet oli mielissään sekä kansakouluopettajienluentokursseista että Maalaiskuntien Liiton komitean korostamasta jatko-opetuksen käytäntöön tähtäävistä ehdotuksista. Lehti innostui varsinkin jokaiseen kuntaan suunnitellusta yhdestä voimakkaasta ammatillisesti suuntautuneesta jatkokoulusta. Se uskoi nuorisosta tulevan maaseudulle perustettavien ammattikoulujen ja verstaiden avulla oma-aloitteista. Lehti kertoi edelleen, että Kirkkonummen Överbyyssä opettaja Emill Lundell oli jo kehittänyt koulunsa sellaiseksi kuin komitea oli ehdottanut.⁵⁵ Jatkokoulun jatkeena Överbyyssä toimi kaksivuotinen maatalous- ja karjanhoitokoulu.

Sosiaalidemokraatit kannattivat yleissivistävää koulutusta, koska "kansalaiskasvatuksen antaminen ja itsenäisen ajattelutyön ohjaaminen" oli tärkeää. He korostivat pakollista jatko-opetusta. Taantumus katsoi heidän mielestään jatko-opetusta vain taloudelliselta kannalta: mitä vähemmän oppilaita oli jatkokoulussa, sitä halvemmaksi se tuli ja siksi oppilaille oli myönnettävä auliisti opiskeluvapauksia.⁵⁶

Noin kuukauden kuluttua Helsingin Sanomat ryhtyi jälleen käsittelemään jatko-opetuskysymystä, koska kaupungin ja kauppalanjohtajien kokouksessa oli keskusteltu mm. siitä, että iltaopetus oli epäonnistunut. Sen vuoksi Helsingin Sanomat esitti nyt perustettavaksi sellaisia kouluja, joissa olisi korkeintaan 35 oppilaan luokkia ja joissa voitaisiin kokeilla myös käytännöllisten aineiden päiväkouluopiskelua jatko-opetuspireineen, ammattiopettajineen, työpajoineen ja "kotitalousopetushuoneineen".⁵⁷

Sosiaalidemokraatit tuomitsivat myös iltaluokat ja sen, että lasten vanhemmat vaativat joka syksy jatkokoululaisilleen vapautusta opiskelusta: "Kun lasten vanhemmilla on tietty

*käsitys koulun tarpeellisuudesta, niin se on lapsillakin. Työläisten tuli hakea apua taloudellisiin vaikeuksiinsa muualta eikä toimia lasten opiskelun kustannuksella.” Sosiaalidemokraatit suosittivat jatko-opetuksen aloittamista syksyllä yhtä aikaa kansakoulun kanssa, jotta se ei olisi liian irrallinen koulu-
muoto, ja pitivät välttämättömänä pakollista päiväjatko-ope-
tusta.⁵⁸*

*Ilmeisesti Tammion marraskuussa 1936 valmistuneen komiteanmietinnön suppeat tulokset käynnistivät heti Uuden Suomen palstoilla pienoisottelun kansakoulu- ja ammattikouluväen välillä. Kansakouluväen edustaja Sortavalan seminaarin pitkäaikainen johtaja Kaarlo Saarialho halusi jatkokouluun yhteiskunnallisten aineiden ohella ”käytännöllisiä ja ammattiin suuntautuneita aineita mutta ei vielä mitään ammattiop-
pia”. Hän toivoi ammattikoulun opettajien olevan samaa mieltä. Ammattikouluväen edustaja Arne O. Strömmer ei halunnut ammatillista koulutusta kouluhallituksen valvontaan kuten Saarialho oli esittänyt. ”Suutari pysyköön lestissään”, hän huomautti vastustajalleen.⁵⁹*

Ilkka tarttui myös jatko-opetuskeskusteluun, koska sen mielestä maaseutuväestön mielipidettä ei ollut kuultu tarpeeksi. Se muistutti siitä, että lapset ja heidän huoltajansa olivat suhtautuneet passiivisesti koko opetukseen siitä syystä, että maaseudulla katsottiin talon töihin osallistumisen antavan paremmat elämänvalmiudet kuin taajamissa konsanaan voitiin saada edes koulussa. Nyt jatko-opetuksen keskeyttämisen jälkeen Ilkka joka tapauksessa huomasi opetuksen toimeenpanton tulleen joustavaksi, tehon parantuneen ja oppilaiden koulunkäynnin säännöllistyneen. Silti Ilkka kaipasi vielä enemmän väljyyttä opetuksen järjestämiseen: pitäisi palata vanhaan järjestelmään, saada toinen vuosi johtokunnan harkinnan mukaan vapaaehtoiseksi ja saada valita oppiaineita entistä vapaammin.⁶⁰

Heinäkuun 1937 jatko-opetusuudistukset eivät kuitenkaan koskeneet maaseutua, sillä kouluhallitus määräsi kiertokir-

jeessään opetuksen järjestämisestä kaupungeissa, kauppalais- ja taajaväkisissä yhdyskunnissa. Tällöin sallittiin tilapäisesti päiväjatkojen ohella "iltajatkot". Maalaisliitto ja Ilkka eivät halunneet myöntää uudistuksia vain kaupunkilaisille vaan ne vaativat, että päiväjatkokouluja perustettaisiin myös maaseudulle supistamalla alakansakoulua ja siirtämällä näin säästyneet voimavarat eli opettajat ja tilat päiväjatko-opetukseen.⁶¹ Tämä idea ei kuitenkaan saanut muita puolueita vakuuttamaan, sillä ne eivät halunneet luopua jo aiemmin saavutetuista koulupoliittisista voitoista maalaisliiton näennäisuudistuksen hyväksi.

Uusia koulumuotoja kohti

***V**aikka vuonna 1937 käytiin vielä vilkasta jatko-opetuskeskustelua, niin enää ei kuitenkaan ehdotettu mitään uutta. Vasta vuoden 1938 alussa jatko-opetuskomitean puheenjohtaja Alfred Salmela raotti komitean suunnitelmia. Tosin komitea jatkoi työtään, sillä se oli saanut valtioneuvostolta lisätehtäväksi valvoa kansakoululakien kodifiointia ja suunnitella uutta kansakoululakia sekä tutkia toistaiseksi käsittelemättömiä aloitteita. Joidenkin mielestä komitea yritti haukata liian suurta palaa laajentaessaan toimeksiantoaan. Näin ollen, kun sota vielä keskeytti jatko-opetuskomitean työn, sen mietintö valmistui lopullisesti vasta vuonna 1945.⁶²*

Helsingin Sanomat oli haastatellut tammikuussa 1938 kouluneuvos Salmelaa, joka kertoi heti aluksi jatko-opetusta annettavan tulevaisuudessa ns. kansalaiskouluissa. Nuorisokasvatus astuisi Helsingin Sanomien mukaan nyt kokonaan uusille urille kansalaiskoulun myötä. Koulu olisi mieluisa sekä oppilaille että opettajille ja myös lasten vanhemmille. Kunnilla ja johtokunnilla olisi uuden kansakoululain mukaan aiempaa suurempi vapaus noudattaa "oppiaineisiin ja kouluoloihin nähden elämän itsensä ohjaamaa kehitystä" ja harjoittaa yhteistoimintaa ammatillisten oppilaitosten kanssa.

Lehti piti onnistuneena yleissivistävien ja puhtaasti ammatillisten perusaineiden suhdetta ja oppivelvollisuusiän nostamista 18 vuoteen siten, että vuorovuosina kansalaiskoulu voitaisiin järjestää syrjäseuduilla tai korvata se muilla nuorisosaasteen oppilaitoksilla. Lisäksi lehti kiitti uuden koulun opettajille luvattua koulutusta ja suurempia valtionapuja. Myös yksityiset ja valtio voisivat perustaa kouluja.⁶³

Nimi kansalaiskoulu jo kuulosti Uuden Suomen mielestä hyvältä, koska koulu toimi ala- ja yläkansakoulun kiinteänä jatkona. Lehti piti myös siitä, ettei jatko-opetusta tarvinnut järjestää joka koulupiirissä. Näin säästettiin yhteiskunnan varoja. Suunnitelma ei täysin selviytynyt ammatti- ja kansalaiskoulun suhdetta. Tämän vuoksi Uusi Suomi olisi lisännyt ammattikoulujen yleissivistävää oppiainesta, jolloin tämä olisi voinut korvata kansalaiskoulun kurssit. Lehti hyväksyi tällaisen jatko-opetuksen maaseudunkin tarpeisiin, mikäli käytännön opetus palvelisi maatalouden vaatimuksia.⁶⁴

Kansalaiskoulunimitys oli puolestaan Hufvudstadsbladetin mielestä liian suureellinen, koska tämä koulumuoto saattoi opettaa oppilaitaan pienimmillään vain sata tuntia vuodessa eikä komitea ollut ottanut huomioon työssään lainkaan pedagogisia argumentteja. Hufvudstadsbladetin mukaan vei liian paljon aikaa opiskella 18-vuotiaaksi etenkin maaseudulla, missä oli vaikea saada nuoria korvaavaa työvoimaa. Lehti suhtautui epäillen myös siihen, että kansakoulutodistuksen saisi vasta kansalaiskoulun jälkeen. Se piti joka tapauksessa hyvänä ajatuksena uudistaa jatko-opetusta. Lehti tervehti ilolla sitä, että kunnat saisivat nyt päiväjatkokoulun ja valtionavut ja että pienet koulut pääsisivät jatko-opetusvelvollisuudesta.⁶⁵

Suomen Sosialidemokraatti kommentoi myös heti tammi-kuussa 1938 komitean työtä. Se oli samoin kuin Helsingin Sanomat tyytyväinen kuntien aseman helpottumiseen, paikkakuntien tarpeiden ja ammattien huomioonottamiseen, jatko-

opetuksen joustavuuteen sekä kehityskykyyn. Mutta se ei ollut mieltynyt supistetun koulun "suppeaan kansalaiskouluun". Sen sijaan oppivelvollisuusiän nostaminen oli perusteltua, koska normaalisti kansalaiskoulusta saisi päästötodistuksen jo 15-vuotiaana ja vain "lykkäystä saaneet" jatkaisivat 18-vuotiaaksi saakka. Suomen Sosialidemokraatti oli erityisen mieltynyt ajatukseen, että normaalisti edistyneet ja päästötodistuksen saaneet voisivat edelleen saada lääkärin, hammaslääkärin, sosiaalihuollon ja myös opiskelun apua aina 18-vuotiaaksi.⁶⁶

Ilkka luonnollisesti kritisoi mittavia suunnitelmia. Ensinnäkin kritisoiija, tarkastaja Paavo Meriläinen, ei ollut tyytyväinen jatko-opetuksen korvaamiseen muita kouluja käymällä, koska näihin kouluihin mahtui Meriläisen laskujen mukaan vain "prosentin murto-osa". Toiseksi Meriläinen esitti oman "kansalaiskoulun järjestämissuunnitelmansa", jonka mukaan opetus oli annettava erityisessä kahden kunnan perustamassa keskusammattikoulussa. Koulun oppilaat olisivat kansakoulun käyneitä, 15 vuotta täyttäneitä ja jokaisen oppiaika kestäisi kolme kuukautta. Koulu olisi kolmiopettajainen sisäoppilaitos, jossa yksi opettaisi kotitaloutta ja käsitöitä, toinen maataloutta ja poikien puutöitä sekä kolmas humanistisia aineita. Koulussa toimisi useita kerhoja, mutta tärkeimpiä aineita olisivat käytännönläheiset oppiaineet. Mikäli kouluun yhdistettäisiin vielä rippikoulu, säästyisi entistä enemmän aikaa ja rahaa. Täysihoidokustannuksia vähentäisivät puolestaan oppilaiden kotoaan tuomat eväät, vähävaraisten myymät käsityöt ja varattomien valtionavut. Meriläinen perusteli kansakoulumalliaan sillä, että parikymmentä vuotta sitten itsenäistyneet mutta ammattitaidottomat torpparit ja heidän jälkeläisensä tarvoitsivat edellä mainittujen periaatteiden mukaan toimivia koululuja.⁶⁷ Tässä kuten maalaisliiton ja sen kannattajien muissakin jatko-opetusmielipiteissä näkyy suuren säästäväisyyden tavoittelu. Kulujen piti olla mahdollisimman pienet, vaikka pientä olisi opetuskin kolmen kuukauden kurssineen

jatko-opetuskomitean ehdottamaan kaksivuotiseen kansalaiskouluun verrattuna.

Helsingin Sanomat, Suomen Sosialidemokraatti ja Uusi Suomi olivat sen sijaan tyytyväisiä komitean vaihtoehtoon, koska se toi esille niiden vaatimukset. Vaikka kansalaiskoulu tuntuikin niistä hieman väljältä, niin se kuitenkin pitäisi oppilaat koulussa eikä johtaisi kansakoulun päättymisen jälkeen heti suoraan karuun työelämään. Helsingin Sanomien ja Suomen Sosialidemokraatin kannanotot olivat melko samanlaisia, mutta jälkimmäinen painotti kuitenkin työväestön edustajana edellistä enemmän sosiaalisia kysymyksiä. Näyttää siltä, että tällä punamultakaudella maalaisliittolaisten koulupolitiikka poikkesi muista kaikkein eniten. Sosiaalidemokraatit näyttävät ottaneen hallitusvastuunsa tosissaan.

Hufvudstadsbladet suhtautui negatiivisesti Salmelan mietinnön uudistuksiin vetoamalla mm. maaseudun työvoimapulaan. Ruotsinkieliset pelkäsivät muutenkin liian yleissivistävän koulutuksen tyhjentävän oman kielialueensa maaseutua entisestään. Suurimpiin kaupunkeihin muutto vähensi koko ajan ruotsinkielisten suhteellista osuutta.

Kokoomus "työnantajapuolueena" ja sitä seuraava lehti Uusi Suomi pyrkivät sekä 1920- että 1930-luvulla puolestaan kehittämään ammatillista koulutusta ja kotitalousopetusta sekä ohjaamaan kansakoulukurssin suorittaneet hyödylliseen työhön.⁶⁸

Kaikki jatkokoulumallit jäivät hautumaan talvisodan sytyttyä 30. marraskuuta 1939. Jo tätä ennen monen koulun, varsinkin jatkokoulun, toiminta oli lakannut ylimääräisten kertausharjoitusten vuoksi. Koulujen opettajia ja henkilökuntaa sekä jopa koulurakennuksia tarvittiin nyt muihin kiireellisiin tehtäviin. Kuitenkin talvisodan jälkeen lukuvuonna 1940–1941 jatko-opetusta sai lähes 82 000 oppilasta. Näissä välirauhan ajan poikkeavissa oloissa kävi kansakoulua kaikkiaan lähes 481 000 oppilasta.⁶⁹

Jatko-opetuksen status nousi vasta jatkosodan jälkeen, kun Salmelan komitean mallin mukaan muutettiin kansakoulun järjestysmuotoasetusta vuonna 1943 niin, että kansakoulun päästötodistuksen sai vasta jatko-opetuksen suorittuaan.⁷⁰ Pitkä yli puoli vuosisataa kestänyt jatko-opetuksen juurruttaminen oli saavuttanut kansakouluvoäen ajaman erään keskeisen tavoitteen. Vuonna 1936 aloittaneen kansakoulukomitean työ kesti poikkeusolojen vuoksi peräti 10 vuotta. Mutta uuden kansakoululain aloittamiseen kului tästä vielä 12 vuotta. Näin jatkokoulu sai vuodesta 1958 alkaen vaihtua koko maassa kansalaiskouluun. Samaan aikaan alkanut kolmiavuotisen kansalaiskoulun kokeilu ja kunnalliset keskikoulut viittasivat jo peruskoulun tuloon.

Viitteet

- ¹ *Mantere 1916 s. 257. Ks. myös AsK n:o 12, Kansakouluasetus 11.5.1866 § 125.*
- ² *Heporauta 1945 s. 210. Somerkivi 1977 s. 119–120. Opetustuntipalkaksi v. 1893 tuli 1.66 mk, jolla sai vajaan kilon voita (1.75 mk/kilo); Suomen taloushistoria 3, 1983 s. 441.*
- ³ *Ks. esim. Karttunen 1966 s. 49, Kailanpää 1962 s. 2 ja 3, Mantere 1916 s. 258, Telemäki 1979 s. 47–48.*
- ⁴ *Mantere 1916 s. 258. Somerkivi 1977 s. 119 ja 120.*
- ⁵ *Mantere 1916 s. 259.*
- ⁶ *Telemäki 1979 s. 48. Kailanpää 1962 s. 3.*
- ⁷ *Mantere 1916 s. 260.*
- ⁸ *Heporauta 1945 s. 211. Mantere 1916 s. 261.*
- ⁹ *Ks. esim. Heporauta 1945 s. 247, STVK 1942 s. 222–225; kansakouluja oli lv. 1899–1900 kaikkiaan 1757 ja oppilaita 76 552 sekä lv. 1905–1906 oli kouluja 2518 ja oppilaita 95 424.*
- ¹⁰ *Mantere 1916 s. 261.*
- ¹¹ *Kailanpää 1962 s. 4.*
- ¹² *Halila III 1949 s. 253.*

- 13 *Ks. esim. Heporauta 1945 s. 212, Mantere 1916 s. 262.*
- 14 *Halila III 1949 s. 257 ja 258. Kailanpää 1962 s. 4. Mantere 1916 s. 262.*
- 15 *Soininen 1911 s. 95. Heporauta 1945 s. 215. Somerkivi 1977 s. 122.*
- 16 *VP 1910 As.kirj. V, eduskuntaesitysmietintö n:o 3, 27.5.1910, Eduskunnan alamainen ehdotus asetukseksi oppivelvollisuudesta, Sivok mietintö n:o 1 s. 1–62.
VP 1910 ptk II 27.5.1910 s. 643–645. Vrt. Männistö 1994 s. 21.*
- 17 *Telemäki 1979 s. 88 ja 118. Somerkivi 1977 s. 123 ja 124.*
- 18 *Heporauta 1945 s. 282 ja 283. Esim. Isojoen jatkokursseilla ei ollut oppilaita joka vuosi. Pihlaja 1986 s. 26.*
- 19 *Telemäki 1979 2. 118 ja 134.*
- 20 *Männistö 1994 s. 99–112.*
- 21 *Telemäki 1979 s. 141 ja 142.*
- 22 *Mantere 1916 s. 265.*
- 23 *HS 29.12.1918.*
- 24 *VP 1919 As.kirj. HE n:o 13, 3.4.1919. US 21.2.1919 uutinen, Kansakoulun jatko-opetuksen uudelleenjärjestäminen. US 5.4.1919 uutinen, Oppivelvollisuuslaki (Suomen Virallinen Tietotoimisto)*
- 25 *SS 16.1.1920.*
- 26 *Ks. Männistö 1994 s. 101.*
- 27 *AsK 1921 n:o 101, 15.4.1921 § 3, 8 ja 19. Ks. myös US 31.7.1921.*
- 28 *Hbl 20.10.1921. Ks. US 23.9.1921 uutinen, Oppivelvollisuuden toimeenpano.*
- 29 *KM 10/1922 ja Halila IV 1950 s. 233.*
- 30 *AsK 1923 n:o 133, 18.5.1923 § 6.*
- 31 *KM 14/1925 esim. s. 288.*
- 32 *Kailanpää 1962 s. 7.*
- 33 *HS 7.8.1924.*
- 34 *SS 22.6.1927 artikkeli, Julius Ailio, Sivistyneen säädyn tilalle sivistynyt kansa. SS 27.7.1929 pk, allekirj. Aato Sirén, Alkeiskoulu*

- ja ammattiopetus. VP 1929 liitteet I–IX, toivomusaloite n:o 44, 10.2.1929. Ks. myös Halila 1969 s. 247–248.
- 35 Hbl 29.4.1926 ja 28.2.1926 pk, allekirj. E. P., Uuden lukuvuoden alkaessa ja 12.7.1927 pk, allekirj. J. R., Teollistuneet kouluolot.
- 36 Salmela 1931 s. 46, Halila IV 1950 s. 238.
- 37 SS 31.1.1930.
- 38 Hbl 28.8.1926. Esim. Isojoen kirkonkylän jatko-opetukseen osallistui v. 1924 vain neljä oppilasta, mutta v. 1926 jo 22. Pihlaja 1986 s. 26. Hbl 29.8.1930 pk, allekirj. R. M-g, Kansakoulun jatkoloukat.
- 39 SS 7.2.1930 pk, Jatko-opetus kansakoulussa.
- 40 Telemäki 1979 s. 141–144 ja 186–193.
- 41 VP 1931 As.kirj. III:1, HE n:o 51. Ks. myös Männistö 1994 s. 178–182. US 2.7.1932 uutinen, Maalaiskuntien kansakoulut 1930–1931. Maalaiskunnissa sai lukuvuonna 1930–1931 jatko-opetusta 46 800 oppilasta.
- 42 HS 5.9.1931. SS 16.9.1931 ja 25.10.1931 pk, allekirj. Opettaja, Kansakoulu ja sen opettajain asenne.
- 43 Ilkka 3.9.1931 ja 4.9.1931. Ks. myös VP 1931 liitteet I–XII, Kallioskosken toivomusaloite n:o 20, 12.2.1931.
- 44 AsK 1931 n:o 331 s. 781.
- 45 HS 17.3.1933 uutinen, Kansakoulun jatko-opetuksen järjestäminen pohdittavana tarkastajien kokouksessa. Ks. myös SS 21.3.1935 ja Maakuntain liikkeen ohjelma sekä Z. Castren 1936 s. 520: lain toimeenpanovaikeuksia.
- 46 VP 1934 liitteet VIII s. 169–170, Pohjolan aloite n:o 15, 5.2.1934.
- 47 Ks. Hbl 18.8.1934 ja US 26.8.1934 uutinen, Jatko-opetuksen järjestely. US 2.9.1934 ja Hbl 27.10.1934, 12.10.1935 sekä 30.4.1936.
- 48 Seuraavissa luvuissa käytän paljon kirjassani Sivistyksen kylvö (Männistö 1994) esittämiäni puoluelehtien pääkirjoituskeskusteluja, joita olen täydentänyt muilla lähteillä. Vuosien 1918–1939 aikana yli puolet (43) jatko-opetuksen 79 aiheesta oli vuosien 1936–1939 välillä. Männistö 1994 s. 304.
- 49 Ks. esim. Halila IV 1950 s. 243 ja US 21.7.1936 uutinen, Jatkokoulujen menestyminen vaatii opettajain erikoisvalmistusta.

- 50 *Ilkka* 1.2.1936.
- 51 *Ks. esim. Hbl* 12.10.1935.
- 52 *VP* 1934 ptk 27.3.1934 s. 992. *Ks. Autio* 1986 s. 303. *Opetusministeri Mantere* joutui vielä 10.12.1934 vastaamaan eduskunnassa ammattioppilaitosten asiaa ajavien kysymykseen, miten hanke hallituksessa edistyi. *VP* 1934 ptk 10.12.1934 s. 3056–3059. *Ks. myös US* 19.11.1935.
- 53 *HS* 6.8.1936.
- 54 *US* 5.8.1936 artikkeli, allekirj. *J. Laurila, Kansakoulummeko seit-senvuotiseksi?* *US* 7.8.1936.
- 55 *Hbl* 6.8.1936, 20.8.1936, 23.8.1936, 8.9.1936 ja 30.6.1937.
- 56 *SS* 9.8.1936.
- 57 *HS* 8.9.1936.
- 58 *SS* 20.9.1936.
- 59 *US* 16.10.1936 uutinen, *Kaarlo Saarialho, Jatko-opetuksen ja ammattiopetuksen suhde. Autio* 1986 s. 304. *US* 23.12.1936 alakerta, allekirj. *Arne O. Strömmer, Ammattiopetus.*
- 60 *Ilkka* 8.1.1937 ja 9.1.1937 pk, allekirj. *Maalaisopettaja, Jatko-opetuksessa päästävä laillisiin oloihin.*
- 61 *Khs:n* kiertokirjeet 5.7.1937 ja 4.5.1938. *Ilkka* 9.10.1937 ja 19.10.1937.
- 62 *VP* 1939 *As.kirj. IV, hallituksen kertomus eduskunnalle* s. 10–11. *KM* 2/1946. *Ks. myös Kurki* 1941, *Kansakoulun jatko-opetus ja ammattikoulut. Helsinki.*
- 63 *HS* 25.1.1938 *Salmelan haastattelulausunto* ja 26.1.1938 pk.
- 64 *US* 25.1.1938 ja 5.2.1938.
- 65 *Hbl* 27.1.1938.
- 66 *SS* 29.1.1938.
- 67 *Ilkka* 15.8.1939 pk, allekirj. *Paavo Meriläinen, Maalaiskansakoulun jatko-opetuksen järjestäminen.*
- 68 *Vrt. Borg* 1965 s. 192, 242, 249 ja 257.
- 69 *STVK* 1942 s. 222–225.

⁷⁰ Vrt. Kailanpää 1962 s. 10, Karttunen 1966 s. 8 ja Santala 1948 s. 68.

Lähteet ja kirjallisuutta

Painetut lähteet

Komiteanmietinnöt (KM)

KM 10/1922. Jatko-opetuskomitean mietintö I 1922. Helsinki 1922.

KM 4/ 1925. Kansakoulun kustannuslakikomitealta.

KM 14/1925. Maalaiskansakoulun opetussuunnitelma. Helsinki 1925.

KM 14/1938. Opetustoimen uudistamiskomitean mietintö. Helsinki 1938.

KM 2/1946. Kansakoulukomitean mietintö 1946.

Kouluhallituksen (Khs) kiertokirjeet 5.7.1937 ja 4.5.1938.

Sanomalehdet: pääkirjoitukset (pk) ja nimeämättömät artikkelit

Helsingin Sanomat 1917–1939 (HS)

Hufvudstadsbladet 1917–1939 (Hbl)

Ilkka (1917–1939)

Suomen Sosialidemokraatti 1918–1939 (SS)

Uusi Suomi 1919–1939 (US)

Suomen asetuskokoelma 1866–1939 (AsK)

Suomen tilastollinen vuosikirja (STVK) 1942. Tilastollisen päätoimiston julkaisu. Helsinki 1942.

Valtiopäivät (VP) 1910–1939: asiakirjat (As.kirj.), liitteet ja pöytäkirjat (ptk)

Kirjallisuus ja artikkelit

Autio, Veli-Matti. 1986. Opetusministeriön historia IV. Kirkollistoitumikunta – Opetusministeriö. Ensimmäisen tasavallan kulttuuripolitiikka 1917–1944. Järvenpää.

Borg, Olavi. 1965. Suomen puolueet ja puolueohjelmat 1880–1964. Porvoo. WSOY.

Castren, Zachris. 1936. Koululait ja vapaa sivistystyö. Suomen kulttuurihistoria. Jyväskylä. Gummerus.

- Halila, Aimo. 1949 III. Suomen kansakoululaitoksen historia III. Pii-
rijakoasetuksesta oppivelvollisuuteen. Turku. WSOY.*
- Halila, Aimo. 1950 IV. Suomen kansakoululaitoksen historia IV. Op-
pivelvollisuuskoulun alkuvaiheet (1921–1939). Turku. WSOY.*
- Halila, Aimo. 1969. Väinö Voionmaa. Helsinki. Tammi.*
- Heporauta, F. A. 1945. Suomen kansakoululaitoksen historia. 2. pai-
nos. Helsinki. Otava.*
- Kailanpää, Aarre. 1962. Kansalaiskoulu. Porvoo. WSOY.*
- Karttunen, Toivo J. 1966. Iltajatko-opetuksesta 2- ja 3-vuotiseen kan-
salaiskouluun. Kansakoulu 1866–1966. Toim. Antero Valtasaari.
Helsinki. Otava.*
- Kurki, Aksel Rafael. 1941. Kansakoulun jatko-opetus ja ammattiope-
tus. Helsinki. WSOY.*
- Maakuntain Liikkeen ohjelma ja sen perusteet. 1931. Kokous Ostro-
botnialla 22.X.1931.*
- Mantere, Oskari. 1916. Piirteitä jatko-opetuksen kehityksestä. Suomen
kansakoulu 1866–1916. Toim. A. J. Tarjanne. Helsinki. Valistus.*
- Männistö, Jyrki. 1994. Sivistyksen kylvö. Suomen kansakoululaitos
johtavien puoluelehtien mielenkiinnon kohteena vuosina
1918–1939. Acta Universitatis Tamperensis ser A vol. 395. Tam-
pere.*
- Pihlaja, Mirjam. 1986. Isojoen kansakoululaitoksen vaihteita 1886–
1986. Isojoen kunta.*
- Salmela, Alfred. 1931. Kansakoulukysymyksiä. Vapaita kirjoitelmia
kaikille kansakoulun ystäville. Helsinki. WSOY.*
- Santala, J. K. 1948. Ajankohtaisia koulukysymyksiä. Helsinki. Valistus.*
- Soininen, Mikael. 1911. Kansakoulun jatko-opetuksen uudistus.
Ajankysymys kansanopetuksen alalla. Helsinki. Otava.*
- Somerkivi, Urho. 1977. Helsingin kansakoulun historia. Helsingin
kaupungin julkaisuja n:o 29. Helsinki.*
- Suomen taloushistoria 3, 1983. Historiallinen tilasto. Toim. Kaarina
Vattula. Helsinki. Tammi.*
- Telemäki, Matti. 1979. Tampereen kansakoulun historia 1872–1976.
Tampere. Tampereen kaupunki.*